

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНОГО МАЙБУТНЬОГО
ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА
РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ПОШУКІВ**

© Крамаренко А. М., 2015
<http://orcid.org/0000-0001-7657-0112>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.19002>

У статті автор розкриває проблему формування еколого орієнтованого майбутнього фахівця початкової освіти та визначає конкретні практичні напрямки її вирішення. У роботі запропоновано модель формування екологічних цінностей зазначених фахівців та навчально-методичне її забезпечення.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи, формування екологічних цінностей, модель підготовки.

Крамаренко А. Н. Формирование эколога ориентированного будущего специалиста начального образования: проблемные вопросы и результаты научных поисков.

В статье автор раскрывает проблему формирования эколога ориентированного будущего специалиста начального образования и предлагает конкретные направления ее решения. В работе представлено описание структурно-функциональной модели формирования экологических ценностей указанных специалистов и учебно-методическое ее обеспечение.

Ключові слова: экологическое образование, экологические ценности будущих учителей начальной школы, формирование экологических ценностей, модель подготовки.

Kramarenko A. Build an ecology oriented future specialists of primary education: issues and results of scientific research.

In the research there are analyzed theoretical and methodical basis of forming of ecological values of future teachers of primary school.

It is elaborated the model of scientific-methodic providing of staged forming of ecological values of future teachers of primary school during the professional training; it is grounded the necessity and it is proved the topicality of implementation of different aspect and multilevel pedagogical conception of forming of ecological values as the source of development of ecologically-holistic personality of future primary school teacher; it is represented the author's scientific-methodical resource on forming of ecological values of future primary school teachers during the process of educational studies and extra-curricular work at high educational establishments.

There are concretized notions of essence of ecological values of future primary school teachers, there are characterized indicators and levels of their formation among the mentioned specialists.

It is proved that due to the implementation of model of forming of ecological values of future primary school teachers and thanks to the scientific-methodical system of its staged providing (through the using of axiological, systematic, personal-activity's, professional-humane, competence approaches to the mentioned process of forming) it is possible to increase significantly the effectiveness of training of future specialists of primary school for the ecological-pedagogical activity.

Key words: *ecological education, ecological values of future primary school teachers, forming of ecological values. model.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства активне впровадження ідей екологічної освіти й виховання регламентовано Національною доктриною розвитку освіти України у XXI ст., Концепцією екологічної освіти в Україні, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Педагогічною Конституцією Європи тощо. Питання реалізації зазначених документів пов'язано з внесенням коректив у професійну підготовку майбутніх фахівців, у тому числі й майбутніх учителів початкової школи.

Виявлення та оцінювання ціннісних пріоритетів сучасного вчителя початкової школи, розвитку його аксіосфери, дослідження специфіки еколого ціннісних орієнтацій у процесі його професійної підготовки показало, що ці аспекти набувають сьогодні стратегічного характеру, а їх вирішення є найважливішим і найактуальнішим завданням вищої педагогічної школи.

У теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, що є основою формування цінностей у майбутніх фахівців початкової освіти загалом та ціннісного ставлення до навколишнього середовища у підростаючого покоління зокрема. Насамперед, це наукові праці, в яких розкрито теоретико-методичні основи екологічної освіти й виховання у вищій школі (О. Біда, Л. Білик, Ю. Бойчук, Н. Демешкант, Н. Лисенко, Л. Лук'янова, В. Онопрієнко, О. Плахотнік, Н. Рідей, Т. Саєнко, С. Совгіра, Г. Сорокіна, Г. Тарасенко та ін.), посилення ролі екологічної домінанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл (К. Гуз, В. Ільченко, Г. Пустовіт, С. Шмалей та ін.).

Формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи у своїх працях приділяли увагу Н. Бібік, І. Пальшкова, О. Савченко, Л. Хомич,

Л. Хоружа та ін. Проблема ціннісного ставлення до навколишнього середовища у процесі професійної підготовки зазначених фахівців розглянута також у дослідженнях Н. Борисенко [1], Н. Граматик [2], Н. Казанішеної [3], М. Хроленко [6] та ін.

Аналіз науково-джерелознавчого базису та досвіду практичної роботи у вищих навчальних закладах України дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки відсутні комплексні дослідження з проблеми обґрунтування й розроблення теоретико-методичних засад формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Мета дослідження полягає у розкритті проблеми формування еколого орієнтованого майбутнього фахівця початкової освіти та визначенні конкретних практичних напрямків її вирішення.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні термін „екологічні цінності” використано в десятках педагогічних досліджень як в Україні, так і за кордоном. Проте тлумачення його відчутно різняться (Д. Адам, Н. Асташова, М. Боришевський, О. Вишневський, Н. Дежнікова, Т. Єфіменко, М. Колесник, І. Мещерякова, С. Роман та ін.).

Проблему цінностей екологічно орієнтованої особистості майбутнього фахівця початкової освіти розглянуто в контексті їх підготовки до здійснення природознавчої освіти у початковій школі (О. Біда), формування екологічної свідомості (М. Хроленко), екоцентричного світогляду (Н. Борисенко), екологічної відповідальності (Н. Граматик) вказаних фахівців, процесу їх підготовки до екологічного виховання молодших школярів (Н. Казанішена), до використання засобів природотерапії у майбутній професійній діяльності (І. Малишевська), до краєзнавчої роботи у початковій школі (М. Кузьма-Качур) тощо.

Аналіз праць вищезазначених учених дає змогу зробити висновок про відсутність єдиного методологічного підходу до визначення поняття „екологічні цінності”. Різнобічність і багатогранність його проявів свідчить про неоднозначність та комплексний характер цієї категорії [7, с. 76].

Поняття „екологічні цінності” нами тлумачиться як особистісно зумовлена значущість об’єктів довкілля в межах соціального буття, що визначається прийняттям екологічних очікувань та установок, емоцій, знань, переконань, намірів, дій, оцінок щодо сучасних і майбутніх подій екологічного

змісту [4, с. 31]. Дефініцію „екологічні цінності майбутнього вчителя початкової школи” розглядаємо як особистісно зумовлену значущість об’єктів довкілля в межах соціального буття, що визначається прийняттям екологічних очікувань і установок, емоцій, знань, переконань, намірів, дій, оцінок щодо екологічної та еколого-педагогічної діяльності [5, с. 145]. Екологічні ціннісні орієнтації особистості визначаємо як смислові утворення, що формуються в результаті опанування нею екологічних цінностей.

Вважаємо, що у формуванні екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи існує стійка сукупність концептуальної ідеї та складових структурно-функціональної моделі, а саме: методичної системи й успішної поетапної її реалізації завдяки застосуванню аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, професійно-гуманного, компетентнісного підходів до формування екоцілісної особистості студента. Сприятиме цьому підготовка викладачів педагогічних ВНЗ до формування у майбутніх учителів початкової школи екологічних цінностей; цілеспрямоване створення у ВНЗ розгалуженої системи аудиторної та позааудиторної роботи з активізації розвитку й самовиявлення екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи; стимулювання професійної рефлексії та готовності студентів до формування у молодших школярів екологічних цінностей; удосконалення навчально-методичного ресурсу з формування зазначених цінностей.

Основним призначенням структурно-функціональної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи є підвищення ефективності еколого орієнтованої професійної підготовки. У структурі моделі визначаємо мету, завдання, основні підходи, принципи, організаційно-педагогічні умови (теоретико-методологічний блок), компоненти та функції екологічних цінностей (проектувально-технологічний), етапи й методичну систему їх формування (формувальний), моніторинг цього процесу (контрольно-оцінювальний) та очікуваний результат.

У запропонованій моделі виокремлено такі організаційні форми в навчально-професійній діяльності: лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття, еколого-психологічні тренінгові вправи, еколого-педагогічні й еколого орієнтовані соціальні проекти, ділова професійно орієнтована гра; робота в малих групах, створення навчально-методичного портфолію; у позааудиторній роботі: неспецифічні форми (дослідницькі самостійні завдання, педагогічна

практика, НДР, творчі звіти), специфічні позааудиторні форми роботи (польова практика, екологічні експедиції, екологічні стежки, проектування мікрозаказників, природоохоронна робота, екогуртки тощо); екопросвітницька робота (екологічні свята, екофестивалі, екологічні флешмоби, участь у кампаніях Всеукраїнської екологічної ліги, Всесвітнього фонду природи тощо); методи навчання: словесні, робота з книгою, наочні, активні, інтерактивні, відеометод, пошуково-дослідницькі, самостійна робота, метод проектів, контроль і самоконтроль, стимулювання екологічної та еколого-педагогічної діяльності; засоби: інформаційні (навчально-методичні посібники, мультимедійні засоби, електронна бібліотека) і засоби матеріальної бази (еколого-натуралістичний центр, агробіокомплекс, приміщення та території навчальних закладів, навколишня природа).

Результатом еколого орієнтованої підготовки є сформованість екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Розроблене нами науково-методичне забезпечення поетапного формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки виявилось успішним завдяки науково обґрунтованим теоретичним засадам, упровадженню технології варіативної підготовки майбутніх педагогів, навчально-методичного комплексу з методико-природничих дисциплін: „Методика викладання освітньої галузі „Людина і світ” (2009, 2010) для студентів напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”; „Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об’єктами природи” (у співавторстві з К. Степанюк, 2012) для студентів спеціальності 7.01010201 „Початкова освіта”; „Методика навчання у ВНЗ освітніх галузей „Природознавство” та „Суспільствознавство” (2013) для студентів спеціальності 8.01010201 „Початкова освіта”, „Методика трудового навчання та художньої праці” (у співавторстві з К. Донських, 2009, 2010, 2011) для студентів напряму підготовки 6.010102 „Початкова освіта”.

Разом з тим реалізовано програму постійно діючого науково-методичного семінару „Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи у діяльності педагога вищої школи” для викладачів інститутів і факультетів з підготовки фахівців та представлено теоретичний матеріал у колективній монографії „Развитие системы образования – обеспечение будущего”; апробовано спецкурс „Підготовка еколого орієнтованого

майбутнього вчителя початкової школи у ВНЗ” для студентів магістратури спеціальності 8.01010201 „Початкова освіта”; комплекси діагностичних методик, що дають змогу виявити рівні сформованості екологічних цінностей у студентів педагогічних факультетів. У навчально-виховний процес ВНЗ на протязі експериментальної роботи впроваджено еколого-психологічні тренінгові вправи, еколого-педагогічні та еколого орієнтовані соціальні проекти; еколого-педагогічні дослідницькі завдання тощо.

Для викладачів і студентів нами запропоновано (на вибір) тематику дослідних робіт у процесі позааудиторної діяльності та під час еколого орієнтованої педагогічної й польової практик, форми екопросвітницької роботи, засоби співпраці з еколого орієнтованими педагогами-дослідниками інших ВНЗ і загальноосвітніх шкіл, форми роботи з еколого-педагогічної діяльності в початковій школі, що знайшло відображення в монографії „Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика”, в наукових статтях.

У процесі наукової роботи доведено, що ефективній реалізації структурно-функціональної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи сприяє таке поетапне цілеспрямоване науково-методичне забезпечення:

1) підготовчий: створення професійно спрямованого середовища, в основу якого закладено використання світоглядно-ціннісних форм вітакультурного зростання учасників розвивальних навчальних відносин, з метою формування в майбутніх учителів початкової школи усвідомлення необхідності засвоєння еколого орієнтованих знань для здійснення активної еколого-педагогічної діяльності у початковій школі; цілеспрямованого бажання засвоювати еколого-педагогічні дії в роботі з молодшими школярами; постійного інтересу до розширення власних можливостей і розвитку здібностей для здійснення майбутньої професійної діяльності на основі екологічних цінностей (емоційно-мотиваційний компонент екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи);

2) змістово-практичний: формування та закріплення природничо-наукових, професійно-педагогічних, методико-природничих знань екологічного характеру; здатності до прийняття екологічних очікувань і установок, намірів екологічного змісту; відповідального ставлення до природи й дитини тощо (когнітивний компонент екологічних цінностей); оволодіння аналітико-оцінними,

прогностичними, проєктивними та практичними еколого орієнтованими вміннями, конструктивними вміннями щодо відбору навчального матеріалу для молодших школярів відповідно до завдань екологічної освіти тощо (діяльнісний компонент); рефлексивно-творчими вміннями самовизначати, самопізнавати, самокорегувати еколого орієнтовані знання; аналізувати та надавати адекватну оцінку своєї здатності до навчання молодших школярів екологічних цінностей у професійній діяльності тощо (рефлексивно-творчий компонент);

3) результативний: оцінювання впливу всіх компонентів на сформованість екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Отже, зазначимо, що методика поетапної еколого орієнтованої підготовки студентів може бути результативною за умови позитивного ставлення майбутніх учителів початкової школи до екологічної й еколого-педагогічної діяльності; поетапності та неперервності формування екологічних цінностей; екологізації змісту гуманітарних, природничих, професійно орієнтованих дисциплін; створення необхідних можливостей для саморозвитку й самореалізації студентів у процесі навчання та проходження педагогічної практики; моніторингу процесу формування компонентів екологічних цінностей.

За результатами педагогічного експерименту було підтверджено позитивний вплив теоретично й експериментально обґрунтованої структурно-функціональної моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи, спрямованої на успішне розв'язання професійних еколого орієнтованих завдань та її науково-методичного забезпечення, що вплинуло на їх готовність до здійснення еколого-педагогічної діяльності в початковій школі.

Якісний аналіз результатів дослідження засвідчив, що майбутні вчителі початкової школи вільно володіють системою знань про сутність проблеми формування екологічних цінностей у процесі професійної підготовки, вміють здійснювати аналіз можливостей процесу екологізації освітнього простору в початковій школі, оцінювати результати еколого-педагогічної діяльності студентів (учнів) і формулювати нові завдання щодо вирішення різноманітних екологічних та еколого-педагогічних ситуацій; дотримуватися об'єктивної позиції щодо власних сформованих екологічних цінностей і організувати подальшу самоосвіту, самовдосконалення, саморозвиток у галузі екологічної освіти.

Таким чином, виявлено позитивну динаміку збільшення кількості майбутніх учителів початкової школи з високим рівнем сформованості

екологічних цінностей в експериментальних групах порівняно з контрольними (різниця – 27%). Середній рівень сформованості екологічних цінностей виявлено у 38% студентів експериментальних груп, що на 17% вище, ніж у контрольних групах. Низький рівень сформованості екологічних цінностей у студентів контрольних груп становив 29%, що на 23% вище, ніж в експериментальних.

Отже, результати аналізу дослідження свідчать про ефективність та достовірність методологічно обґрунтованої й експериментально перевіреної структурно-функціональної моделі, реалізація якої забезпечила підвищення рівня сформованості екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Виконане дослідження дає можливість вважати, що вихідна методологія – правильна, визначені завдання успішно реалізовані, мету дослідження досягнуто, сукупність одержаних наукових висновків має перспективно важливе значення для розвитку теорії й методики професійної освіти.

На підставі отриманих наукових результатів і висновків пропонуємо практичні рекомендації щодо підвищення ефективності процесу формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи на таких рівнях:

- законодавчому: внести зміни до Національної рамки кваліфікацій України з метою доповнення окреслених компетентностей екологічною, однією із складових якої є екологічні цінності;
- організаційно-методичному: ввести в науковий обіг термін „екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи”, що надасть можливість підсилити значення екологічних орієнторів у професійній підготовці фахівців.

Отже, у вищевикладеному матеріалі розкрито проблему формування еколого орієнтованого майбутнього фахівця початкової освіти та визначено конкретні практичні напрямки її вирішення.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми й засвідчує необхідність її подальшої розробки за таким найбільш **перспективним напрямом наукової розвідки**, як застосування дидактичних, організаційно-методичних можливостей багатогранного й динамічного процесу формування екологічних цінностей зазначених фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах.

Література

1. Борисенко Н. М. Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Борисенко Наталія Михайлівна. – Херсон, 2010. – 307 с.
2. Граматик Н. В. Формування екологічної відповідальності в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Граматик Надія Василівна. – Черкаси, 2012. – 315 с.
3. Казанішена Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Казанішена Наталія Вікторівна. – К., 2011. – 256 с.
4. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика : монографія / А. М. Крамаренко. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 380 с.
5. Развитие системы образования – обеспечение будущего : монография : в 3 кн. / [авт. кол. : А. А. Артемьев, М. Р. Бечвая, И. С. Богомолова, А. Н. Крамаренко и др.]. – Одесса : Куприенко С. В., 2013. – Кн. 1. – 169 с.
6. Хроленко М. В. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хроленко Марина Володимирівна. – К., 2006. – 234 с.
7. Kramarenko A. N. Formation of ecological values of future teachers of primary school : psychological and axiological determinants / A. N. Kramarenko // Applied Sciences in Europe: tendencies of contemporary development : papers of the 1st International Scientific Conference, (Stuttgart, April 21, 2013). – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – P. 75–77.